

Izvorni članak UDK 316.653:321.7Dewey, J., Lippmann, W.
316.774:321.7

Primljeno 30. 5. 2010.

Enis Zebić

Zvonimirova 119, HR-10000 Zagreb
enis.zebic@gmail.com

Javnost kao fantom i javnost u zamračenju

Kako je polemika Waltera Lippmanna i Johna Deweyja o demokraciji i medijima uvelike relevantna i nakon gotovo stotinu godina

Sažetak

Dok novinar i društveni teoretičar Walter Lippmann sredinom dvadesetih godina prošlog stoljeća upozorava kako ne postoji suvereni i informirani građanin kao element odlučivanja u predstavničkoj demokraciji, dakle da ne postoji niti javnost kao konzistentna i trajna društvena kategorija, već da je ona 'fantom', filozof John Dewey mu odgovara kako javnost nije 'fantomska', već je u svojevrsnoj 'pomrčini', a da se demokratske procese može osnažiti jačanjem lokalne zajednice i drugačijom ulogom medija, koji će kvalitetnom obradom i medijskim plasmanom znanstvenih otkrića i društvenih istraživanja vratiti građaninu i javnosti mjesto i ulogu koji mu u demokratskoj tradiciji pripadaju. Problem na koji je Lippmann među prvima upozorio nije razriješen niti do danas, a Deweyjeve sugestije mogu u novom kontekstu pripomoći njegovom razrješavanju.

Ključne riječi

John Dewey, Walter Lippmann, progresivizam, demokracija, javnost, javno mnijenje, mediji

1. Uvod

Polemika koja se pred više od osamdeset godina vodila između Johna Deweyja i Waltera Lippmanna o problemima moderne masovne predstavničke demokracije, značaju i važnosti javnosti i ulozi medija u svemu tome, čas tiše, a čas glasnije odzvanja i do naših dana, a posljednjih se desetljeća stavove što ih je u toj polemici iznio John Dewey razumije i kao inspiraciju, ili svojevrsni temelj na kojem je – u Sjedinjenim Državama, pa onda i drugdje – iznikao fenomen *public journalism*a, odnosno *civic journalism*a.

O čemu se u najkraćim crtama radi: uvjetno rečeno »umorni liberal i razočarani demokrat« Walter Lippmann u svojoj knjizi *The Phantom Public* iz 1925. godine odbacuje kao netočnu jednu od premisa parlamentarne demokracije: da je demokratska javnost sastavljena od suverenih i kompetentnih – Lippmann dapače veli *omnikompetentnih* individua, koje mogu suvereno i kompetentno odlučivati u demokratskoj proceduri. Ne, kaže Lippmann – postoje *insideri* i *outsideri*, *insideri* znaju dovoljno o javnom problemu o kojem se raspravlja i odlučuje, dok *outsideri* to ne zanima, bave se vlastitim životima i nemaju dovoljno niti motivacije niti informacija za donošenje kompetentne odluke ili odabira. Utoliko, ta je demokratska javnost za Lippmanna fantom: neka se

outsideri bave svojim poslovima, a *insideri* neka odlučuju o javnim pitanjima. Uloga novinara i medija je u tome da prikupe informacije o tim odlukama od *insidera*, pretoče ih u jednostavan novinski jezik i plasiraju ih *outsiderima*.

Dewey dvije godine kasnije odgovara knjigom *The Public and Its Problems*. On odbija Lippmannovu tezu da demokratska javnost ne postoji, odnosno da je fantomska, ali priznaje da je ona u svojevrsnoj pomrčini. Kako je probuditi, kako je izvući na danje svjetlo? Pretpostavka za formiranje demokratske javnosti je vrsta znanja i uvida u društvene probleme koji još ne postoji, a pretpostavke za stvaranje tog znanja su puna sloboda društvenih istraživanja i puna sloboda distribucije rezultata tih istraživanja, puna sloboda izražavanja i slobodna i sustavna komunikacija¹ – odgovara Dewey.

2. Progresivizam – mala svađa u obitelji

Kako je polemika Lippmann–Dewey svojevrsna »svađa u obitelji«, jer su obojica prominentni zagovornici progresivističkih vrijednosti i projekata tog socijalno-političkog pokreta, radi boljeg razumijevanja stavova iznesenih u polemici predstaviti ćemo neke osnovne činjenice o progresivizmu. Uvodno, progresivizam (*progressivism*) je složen i višeslojan reformistički pokret u Sjedinjenim Državama, nastao koncem 19. stoljeća. Vrijeme najvećeg poleta ovog pokreta su prva i druga decenija dvadesetog stoljeća, a pokret se kao nacionalni fenomen na razini Sjedinjenih Država gasi početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća.

Sjedinjene Države su u 19. stoljeću posve druga priča nego Europa ili Južna Amerika – nema monarhije, aristokracije niti institucionalne crkve protiv kojih bi se liberalizam mogao boriti. Upravo nasuprot, liberalizam je bio toliko dobro ugrađen u ustavnu strukturu, političku kulturu i zakonodavstvo Sjedinjenih Država, da do konca 19. i početka 20. stoljeća jednostavno nije bilo mjesta za liberalnu stranku. A tada se pojavljuje progresivistički pokret, kao jedan od najznačajnijih predstavnika modernog liberalizma.²

Progresivistički pokret nastaje kao reakcija na stanje nastalo nekontroliranim razvojem kapitalizma od završetka Građanskog rata 1865. godine, i smjera na provođenje reformi za ublažavanje i ispravljanje najvećih društvenih zala – siromaštva, neznanja, nepravdi i bolesti. Generalno, može se kazati kako je riječ o reformističkom, a ne o radikalnom ili revolucionarnom pokretu: neki su progresivistički lideri zagovarali jednu ili dvije reforme, neki pak provođenje cijelog spektra reformi, ali ono što ih sve odlikuje i što odlikuje to razdoblje američke povijesti je – svijest o postojanju problema, otvorenost za reforme i uvjerenje kako »nešto valja napraviti«. ³ Progresivisti su bili zagovaratelji modernizacije, a naglasak su stavljali na znanost, tehnologiju, stručnost i obrazovanje.

Za samu polemiku Lippmann–Dewey, a pogotovo za Deweyjevu poziciju, značajno je da su upravo Deweyjev instrumentalizam i pragmatizam Williama Jamesa poduprli empirijska istraživanja o tome kako društvo doista funkcionira, što je rezultiralo progresivističkim zakonima usmjerenim na reformiranje postojećeg stanja.⁴ Dewey, odgovarajući Lippmannu, brani ne samo progresivistički pokret, liberalnu poziciju i načela liberalne predstavničke demokracije, već i svoju ulogu u svemu tome.

Osim njih, Edward Alsworth Ross, sociolog iz Wisconsina, objavio je tih godina vrlo popularnu knjigu *Poroci i društvo* (*Sin and Society*, 1907) gdje među ostalim naglašava kako poroci nisu više samo osobna stvar, već i društveni fe-

nomen, kako izbor valjanih ljudi nije dovoljan za rješavanje problema i kako su nužne strukturne reforme američkog društva. Ekonomski istraživač John R. Commons objavio je rezultate niza empirijskih istraživanja radnih uvjeta, čime je dodatno podupro zakonodavne reforme Roberta Mariona »Fighting Bob« La Folettea, guvernera Wisconsina 1901.–1906. i senatora 1906.–1925., po nekim ocjenama najutjecajnijeg senatora u cijeloj američkoj političkoj povijesti.⁵

Upravo je La Folette (kojeg će zbog njegovog protivljenja ulasku Sjedinjenih Država u Prvi svjetski rat na strani Antante, progresivistički kolega Theodore Roosevelt nazvati »tvorom kojeg treba objesiti«) bio najglasniji zagovornik niza reformi koje će označiti progresivističko razdoblje američke povijesti: uvođenje fiksnih naknada za radnike koji se povrijede na poslu, umjesto da su prisiljeni sudskim putem tražiti odštetu od poslodavaca, često bez ikakvog izgleda na uspjeh; izravan izbor senatora, nasuprot dotadašnjem načinu izbora u legislaturi pojedine savezne države, omogućen Sedamnaestim amandmanom; progresivno oporezivanje, omogućeno dijelom i na saveznoj razini usvajanjem Šesnaestog amandmana na Ustav Sjedinjenih Država, davanje građanskih prava ženama omogućeno Devetnaestim amandmanom na Ustav itd.

Uvođenje izravnog izbora senatora dobra je ilustracija progresivističkih motiva i ciljeva. Usvajanje Sedamnaestog amandmana na američki Ustav u svibnju i lipnju 1912. godine dio je snažnih demokratizacijskih napora progresivista i – njihovim rječnikom rečeno – pobjeda naroda (*the people*) nad interesima velekapitala (*the interests*), koje se optuživalo (a istraživačko novinarstvo tog vremena je to i jasno pokazalo!) da su korumpirali, odnosno kupili državne legislative, kaže Nugent. On citira i jednu suvremenu gorku dosjetku koja to ilustrira, naime da je »naftna kompanija Standard Oil doista sve napravila legislativi države Pennsylvanije, jedino što je nije – rafinirala!«⁶

Glavno je oruđe progresivističkih reformi aparat vlasti kroz koji i pomoću kojeg se te reforme provode. »Konzistentna pozicija gotovo svih progresivista bila je kako postoji javni interes (*public interest*) i zajedničko dobro (*common good*)«, kaže Nugent. Pored toga snažno su oruđe progresivista mediji, odnosno istraživački novinari – *muckrakeri* (doslovce – smetlari, pobirači smeća), koji su posebnu pozornost posvećivali korupciji i sprezi vlasti i kapitala, neljudskim uvjetima života i rada najsiromašnijih (pogotovo dječjem radu i dječjoj prostituciji!) i kršenju zakona od strane oligarhijskih monopola.

Razdoblje Prvog svjetskog rata vrijeme je velikih iskušenja progresivizma – dok se dio istaknutih progresivističkih političara protivi američkom ulasku u rat (već spomenuti La Folette, državni tajnik u Wilsonovoj administraciji William Jennings Bryan koji je u znak prosvjeda zbog zaoštavanja odnosa

1

John Dewey, *The Public and Its Problems*, u: Jo Ann Boydston (ur.), *John Dewey, The Later Works*, Vol. 2, Southern Illinois University Press, Carbondale 1981.–1990., str. 339–340.

2

The Britannica Guide to Social and Political Movements, Britannica Educational Publishing in association with Rosen Educational Services, LLC, New York 2010., str. 71–72.

3

Walter Nugent, *Progressivism, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford–New York 2010., str. 3.

4

Ibid., str. 78.

5

Ibid., str. 77.

6

Ibid., str. 90.

s Njemačkom dao 1915. godine ostavku,⁷ protiv ulaska Sjedinjenih Država u rat glasala je prva žena uopće izabrana u Kongres, progresivistička predstavnik Montane Jeannette Rankin itd.), veći dio njih podupire predsjednika Wilsona.

Neograničeni podmornički rat što ga uvodi Njemačka ima dva bitna rezultata – u velikoj mjeri okreće američko javno mnijenje u korist uključivanja u rat na strani Antante, i gotovo potpunosti blokira američki izvoz, i izvozna skladišta se rapidno pune. Rezultat – Sjedinjene Države stupaju u rat svega dva mjeseca nakon uvođenja neograničenog podmorničkog rata. Međutim, progresivisti znaju da je rat sjajna prigoda za bogaćenje i njihov zastupnik iz Nebraske George Norris izlazi sa prijedlogom da troškove američkog sudjelovanja u ratu plate oni koji će na tom ratu najviše zaraditi! Rujna 1916. ozakonjeno je povećanje poreznih stopa za grane koje će najviše profitirati od rata – proizvođačima municije, brodograđevnoj industriji (rat se iz američke perspektive ipak vodi preko »velike bare«) i investicijskim bankama.⁸ Sam John Dewey bio je za ulazak Sjedinjenih Država u rat.

Međutim, ratno vrijeme ima i mračnu stranu medalje za građanske slobode – *Zakon o špijunaži* iz lipnja 1917. i *Zakon o propagandi* iz svibnja 1918., doneseni kao navodno nužna rješenja u ratno vrijeme, ozbiljno su ograničili građanska prava i doveli do brojnih uhićenja. S druge strane, manipulacija medijima odigrala je u razvoju političkih događaja veliku ulogu. Primjerice, Britanci su presjekli brzozavni kabel između Sjedinjenih Država i Njemačke pa su tako Amerikanci u pisanju o ratu u Europi bili ovisni isključivo o britanskim izvorima.⁹ Kada se La Follette 1916. godine počeo žestoko protiviti ulasku u rat na strani Velike Britanije i Francuske, većina medija ga je oštro napala, a neki su ga mediji prikazivali okićenog Željeznim križem. Utjecajna novinska agencija Associated Press lažno i iskrivljeno je prenijela jedan La Folletteov antiratni govor rujna 1917. u Minnesotti, nakon čega je do kraja rata protiv njega provedena intenzivna javna kampanja. Mjesec dana kasnije u Kongresu je održao govor u svoju obranu, koji se u literaturi otada uzima kao klasični primjer obrane slobode govora u ratno vrijeme. Međutim, njegovi su protivnici govorili poslije njega, a njemu niti tada niti ikada više do kraja rata proceduralnim smicalicama nije bilo omogućeno da odgovori na napade i optužbe o njegovoj navodnoj nelojalnosti.¹⁰

Završetak Prvog svjetskog rata označio je i početak kraja progresivističke ere. Nugent 1919. godinu naziva kratko – *annus horribilis*.¹¹ »Demobilizacija vojske i prelazak vojne industrije i ratnih agencija na mirnodopski režim obavljani su prebrzo i neorganizirano. Maloprodajne cijene su skočile, željeznice koje su u ratno vrijeme bile nacionalizirane vraćene su u vlasništvo korporacija«, u rujnu te godine započeo je veliki štrajk u željezarama, a neuspjeh štrajka nakon četiri mjeseca borbe doveo je do izbacivanja sindikata iz željezara, što je potrajalo sve do tridesetih godina.¹²

Zakon izglasan početkom 1920. godine iznova je omogućio okrupnjavanje kapitala i stvaranje trustova, te godine na izborima republikanci preuzimaju većinu u Kongresu i donose niz zakona koji ukidaju progresivističke reforme: povisuju poreze, ali smanjuju stopu poreza na profit itd. Jedino posve nedirnutu postignuće progresivista ostaje žensko pravo glasa. U ostalim segmentima gdje su napravljene reforme krenulo se korak ili dva unatrag, ali većinom ipak ne do razine prije ere progresivizma: velika bogatstva korporacija ili pojedinaca ipak su do neke razine bila obuzdana, izmijenjena je struktura poreza, demokratizirana je vlast na lokalnoj, državnoj i federalnoj razini, ograničen je rad djece i žena, uvedena je naknada radnicima za slučaj povrede na

radu, vlada i nevladine organizacije borili su se protiv siromaštva i endemskih bolesti itd.¹³

»Što se tiče aktivnosti na razini američke savezne države – američkog predsjednika, kongresa i sudova – progresivizam je bio mrtav. Kako su pokazali rezultati izbora 1920. godine, građane više nije pokretala ideja aktivizma u njihovo ime. Progresivistički borbeni poklič ‘narod protiv interesa’ nije više imao odjeka«,¹⁴ zaključuje Nugent. Međutim, vrijednosti i energija tog pokreta očuvale su se na lokalnim, a ponegdje i na državnim razinama (npr. država New York u vrijeme guvernera Alfreda E. Smitha i sl.) i desetak i više godina kasnije uključile su se u novi sveamerički socijalno-politički pokret – New Deal s još jednim Rooseveltom na čelu, ali ne više Theodoreom, nego Franklinom Delano Rooseveltom.¹⁵

3. Lippmann o demokraciji i medijima

Vjerojatno najpoznatiji i najutjecajniji američki novinar ere tiskanih medija, Walter Lippmann, za studija na Harvardu od 1906. do 1910. godine postaje socijalist, potom početkom sljedećeg desetljeća napušta socijalistički pokret i zagovara liberalne ideje.¹⁶ Kao već formiran i utjecajan novinar za vrijeme Prvog svjetskog rata, član je – kao časnik vojne obavještajne službe u činu kapetana – najužeg analitičarskog tima američkog predsjednika Woodrowa Wilsona i jedan je od »autora u sjeni« slavnih Wilsonovih »Četnaest

7

Svibnja 1915. godine njemačka podmornica torpedirala je britanski putnički brod Lusitania, s obrazloženjem da je brod prevozio velike količine municije iz Sjedinjenih Država za Veliku Britaniju. Tisuću se ljudi utopilo, među njima i 128 američkih građana. Američki i engleski mediji optužili su Nijemce za ubojstvo nevinih žena i djece. Nijemci su pak podsjetili da je njihovo veleposlanstvo u Sjedinjenim Državama objavljivalo po američkim novinama oglase u kojima su upozoravali američke građane da ne putuju britanskim brodovima, ali su u samoj Njemačkoj slavili zapovjednika te podmornice kao heroja. Sasvim točno sumnjajući kako je Lusitania prevozila municiju, Bryan je bio uvjeren »kako bi Sjedinjene Države trebale dati primjer kršćanske demokracije tako da prosvjeduju i kod Britanaca koji su putnike na brodu koristili kao štit za municiju, ali i kod Nijemaca zbog njihovog podmorničkog rata u kojem stradavaju civili. Kada je predsjednik Wilson odbio prozvati Britance i samo zatražio od Nijemaca da prestanu bez upozorenja napadati civilne brodove, Bryan je dao ostavku.« Navedeno prema Susan A. Brewer, *Why America Fights – Patriotism and War Propaganda from the Philippines to Iraq*, Oxford University Press, 2009., str. 51.

8

Nugent, *Progressivism*, str. 110.

9

Brewer, *Why America Fights*, str. 51. Naravno, dio pisanja američkih medija o ratu teme-

ljo se i na izvorima iz neutralnih zemalja, ali njihov je utjecaj bio neznatan. Španjolski su mediji, zbog toga što je u toj neutralnoj zemlji cenzura bila mnogo slabija nego u zaraćenim državama, opsežno pisali o epidemiji gripe koja je 1917. godine krenula iz Sjedinjenih Država i u sljedećim godinama poharala gotovo cijeli svijet, a kao svojevrsna cinična nagrada za njihovo objektivno i necenzurirano izvještavanje, pošast je prozvana – španjolskom gripom!

10

Više na: http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_M._La_Follette_Sr, pregledano: 22. ožujka 2010.

11

Nugent, *Progressivism*, str. 115.

12

Ibid.

13

Ibid., str. 125.

14

Ibid., str. 120.

15

Ibid., str. 127.

16

Barry D. Riccio, *Walter Lippmann – Odyssey of a Liberal*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey 1996., str. 22–24.

točaka«. ¹⁷ Nakon rata vraća se uređivanju novina i postiže enorman uspjeh svojom knjigom *Javno mnijenje*, objavljenom 1922. godine. U tom djelu on upozorava da se uprava putem izabranih predstavnika ne može uspješno provoditi »ako ne postoji neka nezavisna, stručna organizacija koja će činjenice što se ne vide učiniti shvatljivima onima koji moraju donijeti odluke«. ¹⁸ To bi omogućilo »da umaknemo nepodnošljivoj i neprovedivoj fikciji da svaki od nas mora steći kompetentan nazor na sve javne poslove«. ¹⁹ Lippmann u *Javnom mnijenju* preporučuje da »javne nazore, ako se želi da budu zdravi, valja oblikovati za novinstvo, a ne da ih oblikuje novinstvo, kako je danas slučaj«, ²⁰ i da to bude zadaća političke znanosti. »Dnevno upravljanje ljudima mora počivati na ljudima unutar organizacije, a ti moraju raditi pod povoljnim okolnostima«, ²¹ kaže Lippmann, i sugerira kako to postići:

»Svrha dakle nije da se svakog građanina optereti stručnim mnijenjima o svim pitanjima, već da se taj teret od njega odmakne prema odgovornom administratoru. (...) Zahtjev za pomoć stručnih izvjestitelja (...) ne dolazi iz javnosti, već od ljudi što obavljaju javni posao, a koji se više ne mogu ravnati svojim iskustvom.« ²²

Tri godine kasnije, Lippmann objavljuje svojevrsni nastavak te knjige, nazvan *The Phantom Public*, ²³ djelo autora sve manje uvjerenog u mogućnost valjanog funkcioniranja parlamentarne demokracije. Nešto kao što je javnost i javno mnijenje je fikcija ili fantom, građanin–glasač vlada samo u teoriji, a ne i u zbilji, a nešto kao suvereni i sveznajući građanin–glasač ne postoji – tvrdi on. Treba s pleća javnosti skinuti teret odgovornosti za upravljanje društvom, jer za to prosječan građanin nema ni kapaciteta ni interesa. Javnost može imati pravo na veto, ali je ne treba i ne smije opterećivati donošenjem dnevno-političkih odluka, jer za to nije kompetentna. Glavni razlozi za njegov pesimizam bili su iskustvo medijske manipulacije oko ulaska Sjedinjenih Država u Prvi svjetski rat, iskustvo ratne propagande u Sjedinjenim Državama za vrijeme rata čiji je kreator kao član famoznog Greedovog odbora najbližih Wilsonovih suradnika bio i sam (ovo potonje zamjetno je već u *Javnom mnijenju*), ²⁴ kao i fenomen Mussolinijevog dolaska na vlast u Italiji. A američki građani i sami su toga sve svjesniji, pa je odaziv na izbore sve manji.

»Ne možete ga potaknuti govorom o građanskim obvezama, mahanjem zastavom pred nosom ili slanjem izviđača da ga dovedu na biralište. Taj se građanin vratio iz križarskog rata koji je želio od svijeta napraviti nešto što se na kraju nije dogodilo.« ²⁵

Lippmann razumije i opravdava deziluzioniranost i resignaciju građana, jer se od njih traži da ispune neostvarivi ideal. I sam za sebe priznaje da ne uspijeva učiniti ono što teorija demokracije od njega očekuje – »da zna što se zbiva i da ima stav vrijedan javnog iznošenja o svakom pitanju koje se postavi pred demokratski uređenu zajednicu. I još mi se nije dogodilo«, dodaje on kako bi poentirao svoju tezu, »da sretnem bilo koga – od američkog predsjednika do profesora političkih znanosti tko bi se makar približio prihvaćenom idealu suverenog i omnikompetentnog građanina«. ²⁶ Svi kažu kako je važno obrazovanje i informiranost, međutim problema i potrebnih znanja ima toliko mnogo da će »građanin biti izbezumljen kao štene koje pokušava lizati tri kosti u isto vrijeme«. ²⁷

Demokrati tvrde da ljude valja naučiti sve što će im trebati u odlučivanju, a ne pitaju se je li to moguće; jedna od škola demokracije temeljila je svoje reforme na tezi da je »lijek za sva zla demokracije – više demokracije!« ²⁸ Oni su predložili (a tu Lippmann izravno cilja na svoje dojučerašnje progresivističke istomišljenike) proširenje biračke baze, što više raznih glasanja, inicijativa,

referenduma, izravnog izbora senatora... Međutim, broj građana koji izlaze na izbore i dalje pada, upozorava Lippmann i zaključuje:

»Očito je pogreška u prvoj pretpostavci ove škole da 'svi građani' žele aktivno sudjelovati u upravljanju. (...) Ako glasač ne može shvatiti detalje dnevnih problema, jer ili nema vremena, ili nema interesa, ili nema potrebnog znanja, neće se od njega stvoriti bolje javno mnijenje, ako se od njega bude tražilo da češće izražava svoje mišljenje. On će samo biti još izbezumljeniji, umorniji i spremniji da se prepusti tome da ga vode – drugi.«²⁹

A nimalo ne tješi činjenica da primjerice i socijalisti dijele tu »mističnu pogrešku demokracije – da su svi ljudi kompetentni«.³⁰

Njihova je zajednička pretpostavka

»... ili da su glasači inherentno sposobni upravljati razvojem situacije, ili da se približavaju tom idealu. Mislim da je to lažan ideal. Pritom ne mislim da je nepoželjan, nego da je nedostižan, loš onoliko koliko je loše kada debeo čovjek pokušava biti baletni plesač. Ideal bi trebao izražavati istinske sposobnosti subjekta, a kada to ne čini, onda ih pervertira. *Ideal omnikompetentnog suverenog građanina je po mom sudu jedan takav neostvarivi i lažni ideal.*«³¹

Lippmann rezignirano zaključuje kako pojedinac nema svoj stav o svim javnom stvarima – ne zna kako njima upravljati, ne zna što se zbiva, niti zašto se sve to zbiva, niti što bi se sljedeće trebalo dogoditi. A tko toga nije svjestan, za njega je »mistični demokrat«.³²

Upravo u ovoj svojoj rezigniranoj konstataciji da »omnikompetentni suvereni građanin« ne samo da ne postoji, nego da je to »lažan i nedostižan ideal«, dakle – nemoguć, Lippmann se jasno distancira od progresivizma i – generalno govoreći – liberalizma, i suprotstavlja im se. Progresivist, odnosno liberal još će kroz zube priznati da ovdje i sada ne postoji »omnikompetentni suvereni građanin«, ali neće – jer ne smije – priznati da nije moguć pomak nabolje, odnosno da trudom, reformama, obrazovanjem i čime sve ne, nije moguće stvoriti »omnikompetentnog suverenog građanina«. Naime, *meliorizam*, odnosno stav kako je u ljudskom društvu moguće poboljšavanje društvenih i političkih

17

Ronald Steel, *Walter Lippmann and the American Century*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey 1999., str. 134–135; prvo izdanje ove knjige objavljeno je 1980. godine kod Little, Brown and Company.

18

Walter Lippmann, *Javno mnijenje*, Naprijed, Zagreb 1995., str. 29.

19

Ibid.

20

Ibid., str. 30.

21

Ibid., str. 284.

22

Ibid., str. 283–284.

23

Walter Lippmann, *The Phantom Public*, Ninth printing, Transaction Publishers, New Brunswick–London, 2009.

24

Izvrstan prikaz načina kako je stupanje Sjedinjenih Država u rat bilo javno prikazano kao »križarski rat za demokraciju« vidi u: Susan A. Brewer, *Why America Fights*, str. 46–86.

25

Walter Lippmann, *The Phantom Public*, str. 5.

26

Ibid., str. 10–11.

27

Ibid., str. 15.

28

Ibid., str. 25.

29

Ibid., str. 26–27.

30

Ibid., str. 28.

31

Ibid., str. 29, istaknuo E. Z.

32

Ibid.

institucija i pojava, jedan je od kamena temeljaca liberalne doktrine, pored *individualizma*, *egalitarizma* i *univerzalizma*.³³ Otada, od tog odricanja mogućnosti »poboljšavanja« građanina, Lippmann više nije doktrinarni liberal, a svako njegovo buduće razumijevanje napretka u politici i društvenim odnosima odnosit će se ne na principijelne pomake, već na pomake na tehničkoj razini. Utoliko je možda u pravu Ronald Steel, kada kaže kako je meliorizam kod Lippmanna rezultat utjecaja i lektire njegovog harvardskog profesora Williama Jamesa i pragmatizma, odnosno da kod njega on nije liberalno načelan, već pragmatistički operativan, u značenju da se »stvori može poboljšati, ali nikada i dovesti do savršenstva«. ³⁴ Steel veli kako je Lippmann od Jamesa preuzeo i ideju praktičnosti, odnosno stav kako »ljudi moraju donositi odluke i pri tome se ne smiju opterećivati time jesu li te odluke savršene«. ³⁵

Lippmann potom skicira kako izgleda aktualni proces upravljanja i odlučivanja.

»Aktualno upravljanje sastoji se od velikog broja dogovora velikog broja pojedinaca o specifičnim pitanjima. Oni su vrlo rijetko vidljivi običnim građanima. Upravljanjem se u dugim intervalima između izbora bave političari, birokrati i utjecajni ljudi, koji se dogovaraju s drugim političarima, birokratima i utjecajnim ljudima. Najveći broj ljudi te dogovore vidi, sudi o njima i utječe na njih tek s vremena na vrijeme. Oni su previše brojni, prekomplcirani i preopskurni po svojim posljedicama da bi mogli postati predmet bilo kakvog trajnijeg bavljenja od strane javnog mnijenja.«³⁶

Upravljači – osim u spektakularnim slučajevima – nisu odgovorni glasačima, nego »samo drugim političarima, birokratima i utjecajnim ljudima koji su izravno zainteresirani za neki specifični akt«. ³⁷

Moderno društvo kao cjelina nije vidljivo nikome. Već sada količina informacija premašuje našu radoznalost, ali i našu mogućnost usvajanja i ovladavanja tim informacijama. Opći sudovi velikog broja ljudi su nejasna i zbunjujuća zbrka, a da bi se pokrenula neka akcija, valja ih kanalizirati, sažeti i učiniti jednoobraznima.

»Kreiranje opće volje od mnogo općih želja nije hegelijanska misterija, kako su mnogi socijalni filozofi zamišljali, nego umijeće dobro znano vođama, političarima i upravnim odborima (vidi – *Javno mnijenje*, pogl. XIII i XIV) i sastoji se u bitnome od uporabe simbola koji objedinjuju emocije, nakon što su one odvojene od ideja. A kako su osjećaji manje specifični nego ideje, ali s druge strane mnogo dirljiviji, vođa je u stanju kreirati homogenu volju od heterogene mase želja. Tako se proces kojim se opći stavovi dovode do mogućnosti suradnje sastoji od intenziviranja osjećaja i degradiranja značenja. Prije nego množina općih sudova postane izvršna akcija, izbor je sužen na nekoliko opcija. Pobjedničku opciju potom realiziraju ne mase ljudi, već pojedinci koji kontroliraju njihovu energiju.«³⁸

Lippmann naglašava kako su naša javna mnijenja uvijek »pokušaj da se izvana kontrolira postupke i ponašanje drugih. Ako shvatimo puno značenje ovog zaključka, vjerujem da ćemo naći način za pozicioniranje uloge javnog mnijenja u njegovoj pravoj perspektivi« (...) i »skicirati jedan ideal javnog mnijenja koji bi – za razliku od onog prihvaćenog u demokratskoj dogmi – bio i ostvariv«. ³⁹

Uloga javnog mnijenja određena je činjenicom da je njegov odnos prema problemu izvanjski, da ono ne kontrolira sam čin.

»Javno mnijenje izražava se glasanjem, iskazivanjem hvaljenja ili kuđenja, sljedbeništvom ili bojkotiranjem. Ove manifestacije same po sebi ne znače ništa. One su važne isključivo ako utječu na razvoj situacije. A mogu utjecati na razvoj situacije isključivo ako utječu na sudionika u situaciji ili događaju. I vjerujem da upravo u toj sekundarnoj neizravnoj vezi između javnog mnijenja i javnih poslova imamo indicije koje govore o mogućnostima i ograničenjima javnog mnijenja.«⁴⁰

Izbori na kojima mijenjamo jednu garnituru vlastodržaca i instaliramo drugu izraz su javnog mnijenja koji nije ni sekundaran ni neizravan, ali – što su izbori, pita Lippmann i odmah odgovara.

»Glasanje je obećanje da ćemo nekome dati potporu. (...) Ne odabire javnost kandidate niti im piše političku platformu. (...) Ona se svrstava za ili protiv nekoga tko se kandidirao ili nešto obećao. (...) Nazvao sam glasanje regrutacijom, svrstavanjem za ili protiv, mobilizacijom. Točno, to jesu vojničke metafore, ali ja sam i uvjeren kako su izbori temeljeni na većinskom načelu historijski i praktično sublimirani i denaturirani građanski rat – mobilizacija samo na papiru, bez fizičkog nasilja.«⁴¹

Redoviti izbori i smjena vlasti na izborima miroljubiva su zamjena za revoluciju, i tu Lippmann navodi njemačkog vojnog historičara Hansa Delbrücka koji tvrdi kako je načelo odlučivanja većinom

»... sasvim praktično načelo: ako se želi izbjeći građanski rat, napravi se tako da vladaju oni koji bi u svakom slučaju pobijedili, da dođe do rata. A to su oni u većini.«⁴²

Na tragu takvog razmišljanja, Lippmann sugerira kako na izborima

»... javnost ne izražava svoje stavove, nego se svrstava za ili protiv nekog prijedloga. Ako usvojimo takav pristup, moramo se odreći stava kako demokratska vlast može biti izravan izraz volje građana. Moramo se odreći stava da narod vlada, i umjesto toga usvojiti teoriju da narod – povremenom mobilizacijom kao većina – podupire osobe koje stvarno vladaju ili im se suprotstavlja. Moramo kazati kako volja naroda ne djeluje u kontinuitetu, nego intervenira povremeno.«⁴³

Javnost je zainteresirana za neki slučaj tek onda kada su događaji (kroz medije!) melodramatizirani kao konflikt, a tu Lippmann navodi poznatu metaforu o (ne)kompetentnosti javnosti kako će ona »stići usred trećeg čina, a otići prije posljednjeg zastora, dakle ostati taman toliko dugo da shvati tko je pozitivac, a tko negativac u priči«⁴⁴ – i ništa više!

Svjetsko zbivanje događa se bez svjesnog upravljanja od strane javnosti ili javnog mnijenja, u većini kriza javnost niti ne zna što je u konkretnom slučaju

33

Vidi primjerice John Gray, *Liberalizam*, »Politička kultura«, Zagreb 1999., str. 11–13.

34

Ronald Steel, *Walter Lippmann and the American Century*, str. 18.

35

Ibid.

36

Walter Lippmann, *The Phantom Public*, str. 31.

37

Ibid.

38

Ibid., str. 37–38.

39

Ibid., str. 42–43.

40

Ibid., str. 45–46.

41

Ibid., str. 47–48.

42

Prema: Hans Delbrück, *Government and the Will of People*, str. 15. Rjeđe navođeni njemački vojni historičar Hans Delbrück (1848.–1929.) omiljena je opsija filmskog režisera Mela Brooksa. Spominje ga se u *The Producers*, a u komediji *Young Frankenstein* (kod nas *Frankenstein Junior*), u pripremama za oživljavanje kreature, doktor Frankenstein šalje svog pomoćnika Igora da ukrade upravo Delbrückov mozak (dapače, na staklenci s njegovim mozgom piše »znanstvenik i svetac«), ali Igor naravno uzima sasvim drugi i drugačiji mozak i tu kreće zaplet. Vidjeti: http://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Delbr%C3%BCck, pregledano 5. travnja 2010.

43

Walter Lippmann, *The Phantom Public*, str. 51–52.

44

Ibid., str. 55.

istina ili pravično rješenje, niti se javno mnijenje diže na noge na pojavu zla, kaže Lippmann.

»Ono reagira kada se zlo javi na način da prekine uobičajene životne tokove, a neki konkretan problem prestaje zaokupljati njezinu pažnju ne kada pravda bude izvršena, nego kada se napravi efikasna prilagodba koja će prebroditi krizu. Da takvo ponašanje nije uobičajeni obrazac ponašanja javnog mnijenja, da se ono ozbiljno mora upuštati u križarski rat u svakom slučaju s kojim se susretne, javnost bi se svo vrijeme morala baviti svim postojećim situacijama. A to je nemoguće. Također, to je nepoželjno. Jer, da pravda, istina, dobrota i ljepota ovise o grubim i grčevitim intervencijama javnog mnijenja, bilo bi za njih malo nade na ovom svijetu. Tako mi oslobađamo javno mnijenje od implicirane obaveze da se bavi s bitnim problemima, da iznalazi tehnička rješenja, da provodi pravdu ili nameće moralne pouke. Umjesto toga kažemo kako je ideal javnog mnijenja da ujedini ljude u vrijeme krize na način da podupru akciju onih pojedinaca koji bi mogli tu krizu prevladati. Sposobnost prepoznavanja takvih pojedinaca kraj je napora da se obrazuje javno mnijenje.«⁴⁵

Prema takvom razumijevanju, javno je mnijenje neka vrsta pričuve koja se uključuje u akciju u slučaju krize. Ono ne kreira zakone, ali

»... odbijanjem nezakonite snage ono može stvoriti uvjete u kojima se zakon može stvoriti. (...) Javno će mnijenje, u najidealnijoj situaciji, štiti one koji su spremni postupati razumno, nasuprot onima koji snagom žele nametnuti svoju volju.«⁴⁶

»Interes javnosti nije u pravilima, ugovorima i običajima kao takvim, nego u održanju režima pravila, ugovora i običaja. Javnost je zainteresirana za zakon, ne za zakone, za metodu zakona, a ne za njegovu bit, za svetost ugovora, a ne za neki određeni ugovor, za razumijevanje utemeljeno na običajima, a ne za ovaj ili onaj običaj. Javnost je za to zainteresirana tako dugo dok ljudi u svom djelovanju ne nađu modus vivendi, njen je interes u provedivim pravilima koja će određivati i prognozirati ponašanje ljudi, kako bi se oni mogli prilagoditi.«⁴⁷

Ili – na razini političke teorije:

»*Potpora Ins (vladajućima) kada stvari idu dobro, potpora Outs (oporbi) kada stvari idu loše – to je bit predstavničke demokracije.*«⁴⁸

Nakon ove elaboracije, Lippmann svoju središnju tezu lapidarno formulira:

»*Demokratska teorija počiva na uvjerenju kako postoji javnost koja usmjeruje tijek zbivanja. Ja pak mislim da ta javnost nije drugo nego – fantom. Ona je apstrakcija.*«⁴⁹

Javnost, prema takvom njegovom razumijevanju, nije postojana i konzistentna, ona se mijenja od situacije do situacije, od problema do problema.

»Javnost nije, kako ja to vidim, postojani skup pojedinaca. To su po mome sudu oni pojedinci koji su zainteresirani za neki problem, a mogu na njega utjecati samo podupiranjem ovog ili onog sudionika u problemu.«⁵⁰

A ta diversificiranost i atomiziranost javnih mnijenja rezultat je među ostalim i činjenice da je svijet vrlo kompliciran, da umjesto jednog velikog sustava evolucije i napretka, kojeg je 19. stoljeće nalazilo tako ohrabrujućim, postoji bezbroj sustava evolucije koji na razne načine utječu jedan na drugog – neki su povezani, neki su u koliziji, ali svaki se u nečemu bitnom kreće na svoj vlastiti specifični način.⁵¹

Kada se pak javnost pokuša baviti meritumom problema, a da nema nikakvih mehanizama da o njemu ima cjelovitu i vjerodostojnu informaciju, obično postane prevareni ili nesvjesni saveznik nekog partikularnog interesa. A bilo koja grupa koja zagovara partikularni interes tvrdit će da u stvari zagovara – interes javnosti. Lijek za to je – otvorena debata!

»Pretpostavljamo da ona neće biti u stanju presuditi o meritumu problema. Ali, ako inzistiramo na punoj slobodi diskusije, suprotstavljene strane će vrlo vjerojatno jedna drugu razotkriti.

Dakle, otvorena debata možda neće dovesti do zaključka, ali će se zagovornici partikularnih interesa odati i, ako ih je to identificiralo pred istinskom javnošću, debata je poslužila svojoj svrsi.⁴⁵

Granice do kojih se javnost treba umiješati u neki problem određene su njenim kapacitetom za prosuđivanje, kaže Lippmann.

»Te granice mogu biti pomaknute ako se nađu novi i bolji kriteriji, ili da ljudi kroz iskustvo postanu verziraniji, ali – tamo gdje nema testova, gdje ponuđeni testovi ne mogu biti upotrijebljeni, gdje bi dakle od stvarne koristi bio samo sud o meritumu problema, bilo koja akcija promatrača (javnosti) bila bi gotovo sigurno prije štetna nego korisna. Dužnost je pripadnika javnosti da drže svoj um otvorenim i da čekaju. Postojanje upotrebljivog testa samo je po sebi test treba li javnost intervenirati ili ne.«⁴⁵

On daje i sedam načela na kojima se testovi trebaju temeljiti:

»1. Izvršna akcija nije pravo javnosti. Javnost djeluje samo tako da se svrstava uz nekog tko je u mogućnosti djelovati. 2. Meritum problema nije za javnost. Javnost intervenira izvana temeljem postupaka *insidera*. 3. Anticipiranje, analiza i rješavanje problema nisu posao javnosti. Stavovi javnosti temelje se na malom uzorku činjenica o problemu. 4. Specifični, tehnički, interni kriteriji potrebni za rješavanje problema nisu posao javnosti. Kriteriji javnosti generalizirani su za mnoge probleme i bave se u bitnome procedurom i vanjskim formama ponašanja. 5. Javnosti ostaje zadaća da prosudi ponašaju li se sudionici nekog problema prema dogovorenom obrascu ponašanja ili prema vlastitim arbitrarnim željama. Ta prosudba mora biti obavljena na uzorku nekog vanjskog aspekta ponašanja *insidera*. 6. Kako bi taj uzorak bio karakterističan, nužno je uspostaviti kriterije primjerene prirodi javnog mnijenja, na koje se može osloniti u razlikovanju koje je ponašanje razumno, a koje arbitramo. 7. Za svrhe društvene akcije, razumno je ono ponašanje koje bilo u formuliranju pravila bilo u njegovom provođenju, ili u njegovoj izmjeni, slijedi dogovoreni smjer. *Zadaća je političkih znanstvenika da razviju metode odabira i odrede kriterije prosuđivanja. Zadaća je građanskog odgoja u demokraciji da vježba građane u upotrebi ovih metoda. Zadaća je onih koji izgrađuju institucije da sve to uzmu u obzir.*«⁴⁴

Dakle, obrazovanje za *insidere* – za javne službe, mora biti različito od obrazovanja za *outsidere* – dakle javnost. Upravljači nisu glasnogovornici opće volje. Razlog za takvo pogrešno postavljanje problema je u tome što se o društvu u 19. stoljeću razmišljalo kao o »jednom tijelu s jednom sviješću, dušom i svrhom, a ne kao mnoštvu pojedinaca u mnoštvu različitih odnosa.«⁴⁵ Pozicije i funkcije *insidera* i *outsidera* su bitno različite, a ako se ne odustane od demokratske iluzije o omnikompetentnom biraču i upravljaču

45
Ibid., str. 57–58.

46
Ibid., str. 59.

47
Ibid., str. 96.

48
Ibid., str. 116, istaknuo E. Z.

49
Ibid., str. 67, istaknuo E. Z.

50
Ibid. Vidi i dalje, str. 100. Prema našoj ocjeni, dodatni argument zašto Lippmann tvrdi da postoji ne jedna javnost i javno mnijenje, nego više njih, jest i njegovo vlastito političko iskustvo u američkom progresivizmu. Kako navodi *The Britannica Guide*, »niti koncem 19. stoljeća, a niti u sljedećim desetljećima

nije bilo jedinstvenog progresivističkog pokreta. Brojni pokreti za reforme na lokalnoj, državnoj i nacionalnoj razini bili su toliko raznoliki, i u nekim slučajevima toliko međusobno suprotstavljeni, da nisu bili u stanju objединiti se u križarski pohod na nacionalnoj razini.« (Str. 72; više o tom problemu vidi: *ibid.*, str. 72–78.)

51
Ibid., str. 73–74.

52
Ibid., str. 104.

53
Ibid., str. 131–132.

54
Ibid., str. 134–135, istaknuo E. Z.

55
Ibid., str. 146.

kao njegovom glasnogovorniku, perspektiva u modernom društvu je sve prije nego ružičasta, upozorava Lippmann. Na djelu je snažna centralizacija, a »što je više centralizacije, to se manje one koji su zainteresirani može konzultirati, i to manje oni mogu dati svjesnu privolu. (...) Centralizirano društvo u kojem dominira fikcija da su upravljači glasnogovornici opće volje ići će za tim da ne samo degradira inicijativu pojedinca, nego i da reducira ulogu javnog mnijenja do beznačajnosti«,⁵⁶ dramatično zaključuje Lippmann.

4. Deweyjev odgovor

Dewey je u svom elaboriranju problema srodno ozbiljan u kritici zatečenog stanja: niti stranke nisu one koje su odlučujuće: one »mogu upravljati, ali one ne vladaju. Javnost je toliko zbunjena i pomračena da ne može čak niti koristiti organe preko kojih bi trebala posredovati političke akcije i politike«. ⁵⁷ Aktualna zbunjenost i apatija javnosti rezultat su činjenice da sada obučeni znalci usmjeruju stvarnu energiju društva u razne nepolitičke stvari, dok se politiku vodi kroz mašineriju i ideje stvorene u prošlosti i namijenjene da se bave posve drugačijim situacijama. Dewey upozorava:

»Nema neke posebne javnosti koncentrirane pronalaženjem stručnih školskih instruktora, sposobnih doktora ili direktora poduzeća. Nikakva javnost ne intervenira kako bi poučila liječnike liječenju ili trgovce trgovanju. Njihovo ponašanje određeno je znanošću i pseudo-znanošću.«⁵⁸

Na dva problema koji u vrijeme dok on piše ovu studiju intrigiraju lokalnu zajednicu – javni prijevoz i trgovanje prehrambenim proizvodima – Dewey pokazuje kako se javnost formira i funkcionira, preciznije – kako se ne uspijeva formirati. Prvo, postoje razdoblja intenzivnog interesa i razdoblja indiferentnosti. Drugo – javno predstavljanje tih problema toliko je široko i komplicirano, tehnički detalji toliko su specijalistički, pojedinosti je toliko mnogo da se javnost ne uspijeva na neko dulje vrijeme identificirati i očuvati.

»Dakle, nije stvar u tome da nema javnosti, dakle mnoštva osoba koje imaju zajednički interes za posljedice socijalnih promjena. Javnosti je jednostavno previše, ona je previše raspršena i difuzna. Osim toga, previše je pojedinačnih javnosti, jer sve te aktivnosti s neizravnim, ozbiljnim i trajnim posljedicama su jednostavno bezbrojne. Svaka od tih aktivnosti presjeca se s drugom i svaka od njih formira vlastitu grupu posebno zainteresiranih osoba, a premalo je toga što bi te posebne javnosti držalo skupa kao jednu integriranu cjelinu.«⁵⁹

A sama javnost je – u pomrčini, upozorava Dewey.⁶⁰

S druge strane, porast broja, oblika i financijske dostupnosti raznih zabava predstavlja snažan otklon od političkih razmišljanja. »Članovi nedovršene javnosti imaju previše raznih mogućnosti zabave i bavljenja, da bi se mogli posvetiti organiziranju u jednu efikasnu javnost«, ⁶¹ upozorava Dewey. Naravno da boljke demokracije nećemo izliječiti s više demokracije na način da nagomilamo još više već postojećih instituta, slaže se ovdje Dewey s Lippmannom, ali taj napatuk može značiti i da pokušamo kritički prepraviti njezine političke manifestacije.⁶²

Dakle, kako da lijek za boljke demokracije bude – više demokracije? Prvi je problem kako pronaći način da se raspršena i cijelo se vrijeme gibajuća javnost prepozna na način da definira i izrazi svoj interes.⁶³ Prvi uvjet za demokratski organiziranu javnost je vrsta znanja i uvida kakva još ne postoji, pa bi bilo apsurdno nagađati o tome kakvo bi ono bilo. Ali – naglašava Dewey – u svakom slučaju mora postojati sloboda društvenih istraživanja i sloboda distribucije rezultata i zaključaka tih istraživanja.⁶⁴ Što god opstruira i ograničava protok tih informacija, ograničava i iskrivljuje javno mnijenje, i iskrivljuje

i dovodi u pitanje razmišljanje o problemima društva. Dapače, tvrdi autor, bez slobode izričaja ne može se razvijati ni metode društvenih istraživanja. Oruđa mogu biti razvijena i usavršena samo u uporabi, u njihovoj primjeni na promatranje i izvještavanje o rezultatima, a te primjene nema bez slobodne i sustavne komunikacije.⁶⁵

Međutim, »apsurdan je stav da je mišljenje i komuniciranje sada slobodno, jer su uklonjena zakonska ograničenja koja su ranije postojala«,⁶⁶ upozorava Dewey. Naime, kada se spominje američki Ustav, Vrhovni sud, privatno vlasništvo, sloboda ugovaranja, prosječni Amerikanac redovito će upotrijebiti termine 'sveto' i 'svetost'. Kao rezultat, ove institucije postaju nedodirljive u suvremenom političkom životu.

»Postoji socijalna patologija koja snažno radi protiv efikasnih istraživanja društvenih uvjeta i društvenih institucija. Ona se manifestira na tisuće načina: u mrzovoljnom zanovijetanju, u besplodnom vrludanju, u trčanju za zabavom, u idealizaciji onoga što je davno uspostavljeno, u tvrdoglavom zadovoljstvu nad stvarima 'onakvima kakve jesu', u olakom optimizmu, u zastrašivanju svih drugačije mislećih – dakle, na načine koji prigušuju i rastaču misao tim efikasnije, jer se šire nesvjesno i suptilno.«⁶⁷

Za znanje je podjednako značajno njegovo razumijevanje, kao i njegovo komuniciranje, naglašava još jednom Dewey.

»Komuniciranje rezultata društvenih istraživanja isto je što i formiranje javnog mnijenja. To je jedna od prvih ideja ugrađenih u rast političke demokracije, kao što će biti jedna od posljednjih koja će biti realizirana.«⁶⁸

Stavovi i vjerovanja koji se odnose na javnost pretpostavljaju efikasno i organizirano istraživanje. Ako ne budu postojale metode koje će detektirati razne energije koje su na djelu i pratiti ih kroz zapetljanu mrežu interakcija do njihovih posljedica, rezultat će biti samo *mnijenje* u negativnom značenju, a ne javno mnijenje, upozorava Dewey. Nisu potrebni takvi postupci s vremena na vrijeme, *povremeno*, već to treba biti kontinuiran proces društvenog istraživanja i izvještavanja o njegovim rezultatima. Osim toga, društveno istraživanje mora biti što je aktualnije moguće, jer će njegovi rezultati inače biti tek od antikvarnog interesa.⁶⁹

I sada dolazimo do zanimljivog *novuma* što ga donosi Dewey:

»... istinska društvena znanost treba pokazati svoju realnost u dnevnim novinama, dok učene knjige i članci u časopisima trebaju pridonijeti novim oruđima i metodama. Međutim, samo

56
Ibid., str. 174–175.

57
Dewey, *The Public and Its Problems*, str. 311.

58
Ibid., str. 312.

59
Ibid., str. 321.

60
Ibid., str. 324.

61
Ibid., str. 321.

62
Ibid., str. 325.

63
Ibid., str. 327.

64
Ibid., str. 339.

65
Ibid., str. 339–340.

66
Ibid., str. 340.

67
Ibid., str. 342.

68
Ibid., str. 345.

69
Ibid., str. 347.

društveno istraživanje – koje jedino može osigurati znanje kao uvjet za društvene prosudbe – mora biti aktuelno i svakodnevno.«⁷⁰

Čak i da su društvene znanosti kao specijalizirani istraživački aparat snažnije razvijene nego što su sada, bile bi komparativno nesposobne usmjeravati stavove u stvarima od javnog interesa, tako dugo dok su udaljene od svakodnevnih primjene u sakupljanju i interpretaciji vijesti.⁷¹

Dewey priznaje da ima mnogo istine u primjedbi kako oslobađanje i usavršavanje društvenih istraživanja ne bi samo po sebi imalo nekog posebnog učinka. Većina čitateljske populacije nije zainteresirana za učenje i usvajanje rezultata aktualnih društvenih istraživanja. A ako ih netko ne pročita, rezultati društvenih istraživanja baš i ne mogu imati nekog utjecaja na stavove i postupke građana – elemenata javnosti. »Tu je od fundamentalne važnosti prezentacija, a ona je« – naglašava Dewey – »pitanje umijeća. Novine koje bi bile dnevno izdanje tromjesečnika za sociologiju ili političke znanosti imale bi ograničenu cirkulaciju i ograničen utjecaj. Ali i u tom slučaju, sama činjenica da takav materijal postoji i da je dostupan imala bi nekog regulatornog učinka«,⁷² naglašava Dewey, ali se tu ne zaustavlja! Idemo korak dalje! Angažiranje umjetnika koji bi ovu materiju literarno prezentirao podjednako je tako preduvjet za poželjno formiranje adekvatnih stavova o društvenim pitanjima, kao što je to bilo prije spominjano oslobađanje društvenog istraživanja. Jer, kaže Dewey,

»... čovjekov svjesni život sastavljen od stavova i prosudbi obično se kreće u sferi praznovjerja i trivijalnosti. Ali njegov život dopire i do dublje razine. A upravo je funkcija umjetnosti uvijek bila razbiti okoštalu koru konvencionalne i rutinske svijesti.«⁷³

Netko će možda kazati kako sve ono što je rečeno o izlasku javnosti iz pomrčine kao da niječe mogućnost ostvarenja ideje demokratske javnosti, rezimira Dewey. Ali, nije naše da se bavimo proročanstvima, nego analizom, kaže, i ponavlja osnovni zaključak: glavni problem javnosti je pronalaženje i identifikiranje sebe same, a ovaj je rad sugerirao i neke metode kako do toga doći.

5. Zaključak

Lippmannova upozorenja i gotovo devedeset godina nakon što su napisana djeluju podjednako jasno i upozoravajuće. Kao što smo uvodno kazali, on dovodi u pitanje jednu od premisa predstavničke demokracije – onu o suverenom i kompetentnom građaninu koji će nakon temeljite rasprave odlučiti o najboljem od ponuđenih rješenja. O ozbiljnosti njegovih upozorenja možda govori i činjenica da se s njegovom knjigom zbilo ono što se obično zbiva s neugodnim istinama – preko pola stoljeća bila je odložena na vrh police, s navinim vjerovanjem da će dovoljno slojeva prašine na njoj izbrisati i problem o kojem govori.

U interpretaciji Deweyjevog odgovora Lippmannu dugo je vremena prevladavao pristup koji je naglasak stavljao na osnaživanje lokalne zajednice. »Demokracija mora započeti kod kuće, a njezin dom je lokalna zajednica«,⁷⁴ kaže on pred kraj svoje knjige. S druge pak strane, unazad tridesetak godina pak ove Deweyjeve retke mnogi teoretičari javnog novinarstva – kako ćemo ovdje prevesti termin *public journalism* – među njima i često citirani Jay Rosen, razumiju kao vjerojatno glavni izvor inspiracija.⁷⁵ Zašto se javno novinarstvo javlja od sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća naovamo? Kao razloge navodi se pojava četiri procjepa ili četiri grupe suprotnosti u američkom društvu i američkom novinarstvu: prvo, stvorio se procjep između građana

i politike, jer se iz perspektive građana čini da je politika izgubila relevantnost za njihov svakodnevni život; drugo, građani su podijeljeni među sobom kulturno i društveno – prema rasi, religiji, visini prihoda, mjestu življenja, pristupu medijima i ta podijeljenost otežava stvaranje osjećaja zajedništva među njima; treće, pojavio se procjep između novinarstva i njegove publike, jer je novinarstvo postalo vrlo ugledna profesija u društvu, bliskija političkoj eliti nego svojim čitateljima, i četvrto, stvoren je rascjep između društvenih znanosti i društvene prakse na načelnoj razini, a konkretno između izučavanja novinarstva i novinarske prakse.⁷⁶ Ili – u jednoj aforističkoj formulaciji – »ako je uloga političke komunikacije da prvo služi građanima, a tek onda političarima i novinarima, ako je njezin zadatak da građanima pruži valjane informacije o političkim opcijama koje su im na raspolaganju te da promovira političko sudjelovanje što većeg broja ljudi, garantiram vam da smo svi skupa u velikoj krizi«, kako je to duhovito formulirao Jay. G. Blumler.⁷⁷

Koje su temeljne odlike javnog novinarstva? Prema Davidu Perryju, ono nastoji pozicionirati novinare i medije kao aktivne sudionike u životu zajednice, a ne kao promatrače sa strane. Zatim, ono nastoji od medija napraviti forum za raspravljanje problema zajednice. Prioritet imaju pitanja, zbivanja i problemi važni za živote »običnih ljudi«. Također, ono nastoji koristiti novinarstvo na način da uvećava društveni kapital.⁷⁸

Četiri su grupe uobičajenih zamjerki na račun javnog novinarstva – one koje se odnose na strukturalne probleme, one koje se odnose na etičke probleme, one iz konteksta kritike komunitarizma i one iz konteksta kritike javne sfere. Na strukturalnoj razini zamjera mu se da ostaje tek na razini jedne (pučki razumljeno) filozofije rada, ali da izostaje inicijativa za osnivanje neprofitnih neovisnih medijskih institucija – ukratko da u kritici stanja i nenuđenju mogućeg razrješenja problema ostaje tek na početku puta.⁷⁹ Na etičkoj razini, zamjerke na račun javnog novinarstva dolaze u prvome redu iz same struke, naime – kako prenosi M. Grbeša,

»... da javno novinarstvo od novinara traži da iskorače iz vlastitog etičkog kodeksa nepristranosti i aktivno se angažiraju na strani ugroženog građanstva. Posljedice su, tvrde kritičari, zamagljivanje javnosti, ugrožavanje temeljnih demokratskih sloboda poput slobode javne riječi i opstruiranje profesionalnih načela novinarstva.«⁸⁰

70
Ibid., str. 348.

71
Ibid.

72
Ibid., str. 349.

73
Ibid.

74
Ibid., str. 368.

75
Jay Rosen, »Making Things More Public: On the Political Responsibility of the Media Intellectual«, *Critical Studies in Mass Communication* 11, 4, str. 366, prema: Heikki Heikkilä, Risto Kunelius, »Public Journalism and Its Problems – A Theoretical Perspective«, *The Public* 3 (1996), str. 82.

76
Ibid., str. 82.

77
Jay G. Blumler, »Origins of the Crisis of Communication for Citizenship«, *Political Communication* 14 (1997), str. 395–404, prema: Mirjana Grbeša, »Kriza javnog komuniciranja i ideja građanskog novinarstva«, *Političko obrazovanje*, Vol. 1, 3 (2005), str. 185.

78
David K. Perry, *Roots of Civic Journalism: Darwin, Dewey, and Mead*, MD: Rowman and Littlefield, Lanham 2003., prema: http://en.wikipedia.org/wiki/Civic_Journalism#cite_ref-1.

79
Grbeša, »Kriza javnog komuniciranja i ideja građanskog novinarstva«, str. 191.

80
Ibid., str. 192.

Ovdje nam se čini da se malo brza sa zaključkom, i da ova zamjerka nije na mjestu – konstatacija da je građanin isključen iz procesa raspravljanja i odlučivanja nije automatski i zauzimanje pozicije »na strani ugroženog građanstva«. A pozicioniranje javnog novinarstva kao onog koje će pomoći građanima da obnove kritičku i relevantnu javnost ne valja u ovom kontekstu gledati iz perspektive građani vs. političke elite (ne ulazeći u to koliko je ova opozicija točna, odnosno koliko su primjerice političke elite konzistentne itd.), već iz perspektive novinarstva kao važnog, nužnog i nezaobilaznog oruđa (ili subjekta) u funkcioniranju demokratskog procesa u liberalnoj demokraciji.

Kritike javnog novinarstva preko kritike komunitarizma polaze od krive premise da je »intenzivan život zajednice preduvjet svake demokracije«⁸¹ isključivo komunitaristički stav, dok prema našem sudu svaka teorija liberalne demokracije izrijeком ili implicite građanina razumije kao aktivnog građanina, a »intenzivan život zajednice« je ono što liberalno-demokratska društva razlikuje od totalitarnih. Kritičari javnog novinarstva kažu kako njegovi zagovornici zajednicu razumiju kroz pojam »susjedstva«, a ono pojavom velikih gradova iščezava. Osim toga, sljedeća je kritika u tom kontekstu da zagovornici javnog novinarstva zajednicu razumiju potpuno odvojenom od središnje vlade ili lokalne uprave, a – tvrde kritičari – »takav je doživljaj vlasti potpuno apsurdan, jer nenamjerno potiče upravo ono protiv čega se javno novinarstvo i bori – sve veći cinizam i nepovjerenje u vladu.«⁸² Naš bi prigovor bio da je licemjerno takav stav koji je – budimo iskreni – dominantan, reducirati isključivo na one koji cijelu situaciju žele stubokom izmijeniti. I zaključno, kritike iz konteksta kritike javne sfere zamjeraju javnom novinarstvu što nije dovoljno uzelo u obzir brojnu literaturu o javnoj sferi (kao »neutralnom društvenom prostoru unutar kojeg se privatne osobe lišene osobnih interesa upuštaju u racionalnu kritičku debatu o stvarima od općeg dobra«⁸³) i ulozi medija u njezinoj afirmaciji, što ne propituju kategoriju racionalnog i što ne problematiziraju pitanje – je li konstruktivna javna rasprava među građanima moguća. Ovdje bismo odgovorili da su problemi koje javno novinarstvo nastoji prevladati i riješiti uočeni i precizno locirani mnogo ranije nego što se počelo uopće i raspravljati o javnoj sferi, i da rasprava koja bi uključivala i te teme ne bi nužno bila uspješnija u iznalaženju izlaza iz aktualne krize društva, u čemu javno novinarstvo nalazi svoje mjesto.

Naš bi zaključak bio sintetski: 1. Lippmannovi uvidi su validni i danas. 2. Uloga medija u demokraciji je od izuzetne važnosti, a javno i građansko novinstvo i novi mediji poput internetskih blogova, YouTubea, news-portala itd., mogu pridonijeti da građani budu bolje, cjelovitije i – nimalo nevažno – na vrijeme informirani o odlukama koje su pred njima. (Naravno, tu i dalje vrijedi Lippmannovo upozorenje da informacija jednostavno ima previše i da će ljudi – kako je on to napisao još 1925. godine, »jednostavno ugasiti radio i potražiti mir u neznanju.«⁸⁴ Tu je – čini nam se – iznova važna uloga medijskih profesionalaca koji će sortirati i plasirati informacije po relevantnosti. Jer, ako je Lippmann prije 85 godina bio svjestan opasnosti od zagušenja informacijama, što bi tek rekao danas?!) 3. Lokalna zajednica je prva razina na kojoj postoji javnost i javno mnijenje. Lokalna zajednica je najniža i najmanje posredovana razina odlučivanja, razina na koju su centri političke i ekonomske moći najmanje u mogućnosti utjecati i manipulirati. Problemi koji muče konkretnu lokalnu zajednicu ne mogu se riješiti *generalnim* parolama političkih stranaka na državnoj razini. Problemi su transparentni i konkretno locirani, takva moraju biti i rješenja. Ta je razina jednostavno *najmanje podložna manipulaciji*. A lokalni mediji, pogotovo u eri digitalizacije, mogu izuzetno pridonijeti priskrbljivanju dovoljnih informacija. A ako se na toj razini uspostava-

vi obrazac odlučivanja temeljem dovoljno dostupnih informacija i na temelju osviještenog i artikuliranog interesa glasača, do neke je mjere moguće taj obrazac onda primjenjivati i na višim razinama odlučivanja – grada ili općine, županije, nacionalne države, Europske unije... Lippmann je locirao problem. Pametnom kombinacijom Deweyjevih savjeta, kako ih naglašavaju što starije što novije interpretacije, mogli bismo krenuti prema njegovom rješavanju.

Enis Zebić

Public as Phantom and Public in Eclipse

How is a Controversy between Walter Lippmann and John Dewey on Democracy and Media Still Relevant after almost Hundred Years

Abstract

While Walter Lippmann in 1920's warns that there is no such thing as sovereign and omnicompetent citizen in representative democracy, which also means that there is nothing like consistent and durable public ('public is a mere phantom', says Lippmann), John Dewey replies that public is not a phantom but it's 'in eclipse'. He suggests that democratic processes can be strengthened by strengthening local community and by different role of the media. Media can reestablish the role and function of citizen and public as they are settled in democratic tradition by different and better publishing results of scientific and social researches. Problem that Lippmann pointed out is still not resolved, but some suggestions Dewey gave – in a new context – can be of help.

Key words

John Dewey, Walter Lippmann, progressivism, democracy, public, public opinion, media

81

Ibid.

82

Michael Schudson, »The Public Journalism Movement and Its Problem«, u: Doris Graber et al, *The Politics of News and the News of Politics*, Washington DC. 1997., str. 145; prema Grbeša, »Križa javnog komuniciranja i ideja građanskog novinarstva«, str. 193.

83

Ibid.

84

Lippmann, *The Phantom Public*, str. 35.